

KAREL JAROMÍR ERBEN - KYTICE

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

sbírka balad (poezie, lyricko-epická skladba)

Literární směr:

vydáno r. 1853; český romantismus*

Slovní zásoba a stylistická charakteristika textu:

jazyk spisovný (zastaralý); řada archaismů* (*bodejž*, *robota*, *husar*) a dalších zastaralých tvarů; dále velmi časté anafory* („*Pojď si proň, ty Polednice, pojď, vem si ho, zlostníka!*“) a mnoho eufemismů*; důležitá je tzv. baladická zkratka = zhuštěný a úsporný jazyk, často neslovesné věty bez spojek; citoslovce → dějový spád + dramatickost; naléhavost a mystičnost (pohádkové a kouzelné prvky); časté personifikace (připisování lidských vlastností neživým věcem) a metafory*

Rytmus, verš, rým:

RYM: sdružený - aabb (Vodník, Svatební košile), střídavý - abab (Kytice, Polednice, Štědrý večer), přerývaný - abca (Vodník); VERŠ: přízvukový; RYTMUS: ve většině balad různorodý (trochej, jamb i daktyl, případně jejich kombinace)

Motivy:

základní vztahy mezi lidmi, např. vztahy mezi matkou a dítětem; rozpor mezi jednáním hl. postavy a pradávou morální zkušeností lidstva (např. zapomenutí na lásku k dítěti, chamtivost, apod.) → za chybné chování vždy přichází trest

Vypravěč/lyrický subjekt:

autor - vnější nezávislý pozorovatel děje (-er forma) X časté střídání s přímou řečí (monologem) jednotlivých postav

Postavy:

většinou převažují ženy a děti (např. matka, dcera nebo syn), dále pohádkové a nadpřirozené postavy (polednice, vodník);

kromě balady Záhořovo lože všechny hl. postavy = ženy; kromě balad Štědrý večer a Zlatý kolovrat jsou postavy

bezejmenné (pouze matka, otec, dcera, syn, apod.)

Děj:

1. KYTICE: vstupní báseň; etymologická = vysvětluje název květiny (mateřídoušky); obsahuje přání, aby se sbírka líbila všem slovanským národům; matka zemře → je jí líto dětí, které jí chodí na hrob → převtěl se do květiny; 2. POKLAD: matka zláká poklad v jeskyni → bere zlato, ale zapomene tam dítě → po roce ho tam najde živé; porušení vztahu matka-dítě z chamtivosti (nadčasovost); první ze dvou balad s dobrým koncem; 3. SVATEBNÍ KOŠILE: dívka se modlí ke svému milému, který odešel na vojnu → ten se vrací, ale jako oživlá mrtvola → dívka je okouzlená a nechá se mrtvolou vést až na hřbitov → na poslední chvíli se schová do márnice → je zachráněna východem Slunce (= druhá z celkem dvou balad s dobrým koncem); motiv přílišného ipění na mrtvém; 4. POLEDNICE: porušení vztahu matka-dítě (malý syn zlobí matku při vaření → ona v návalu zlosti volá polednici, ta nakonec opravdu přijde → poté přichází otec z práce a najde matku v bezvědomí a dítě udušené) → přísné potrestání → smrt dítěte; 5. ZLATÝ KOLOVRAT: král v lese potká Doru → její macecha chce ale provdat svou vlastní dceru → ženy společně zabijí Doru → král se ožení s její vlastní dcerou → král však lež odhaluje a díky kouzlu se znovu shledává s oživenou Dorou; pohádkové motivy (kouzelné předměty); dobro vítězí nad zlem; 6. ŠTEDRÝ VEČER: Marie a Hana chtějí znát budoucnost → sklánějí se nad jezerem → Hana ve vodě vidí Václava, Marie pohřeb → Hana se do roka vdává za Václava, Marie umírá; poučení - člověk nemá chít znát svou budoucnost = porušení přirozenosti; 7. LILIE (dokončena dodatečně); 8. HOLOUBEK; 9. ZÁHOŘOVO LOŽE: Záhoř byl zločinec → musel se kát, aby mu bylo odpuštěno; 10. VODNÍK: dcera dvakrát chybovala (neposlechla matku a šla k jezeru; Vodník ji unesl → později ji již poslechla a do jezera se za vodníkem nevrátila, ale právě na úkor jejich společného dítěte, které vodník za trest zabije) → trest - smrt dítěte; 11. VRBA: duše ženy se v noci mění na duši vrby (totemistický prvek) → její muž vrbu pokácí, ale žena kvůli tomu umírá; 12. DCERINA KLETBA: porušení vztahu matka-dcera; 13. VESTKYNE

Čas a prostor:

neurčitý - místa nejsou konkrétní, ale pouze symbolická (chalupa, jezero, les, hrad, jeskyně), upřesněn není ani čas

Kompozice:

předem promyšlené rozvržení celé sbírky - skládá se z 13 balad, které jsou zrcadlově uspořádány = zrcadlová kompozice (výstavba) - 7. balada je

prostřední, ostatní jsou zrcadlově uspořádány podle podobnosti svých dějů (1. > 13., 2. > 12., 3. > 11., 4. > 10., 5. > 9., 6. > 8.); sloky po 8 verších;

KOMPOZIČNÍ POSTUP VYPRÁVĚNÍ: u většiny balad chronologický (Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat), někdy částečně retrospektivní (Dceřina kletba)

Význam sdělení (hlavní myšlenky díla):

připomenutí pradávých morálních zásad; zodpovědnost → za chyby vždy přichází trest; připomínka lidové slovesnosti (starých lidových pověr a zvyků); morální zákony lze překonat pouze pokáním, odpuštěním nebo láskou

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

bitva u Waterloo - prohra Napoleona → deportován na ostrov Sv. Helena (1815); probíhá Vídeňský kongres - řeší dopady napoleonských válek (1815);

revoluce ve většině evrop. měst (1848); Všeslovanský sjezd v Praze → povstání potlačeno (1848); František Josef I. se stal rakous. císařem (1848)

Základní principy fungování společnosti v dané době:

všeob. obavy z tajné rak.-uh. policie; řada omezení (např. přísná cenzura); navíc další utužení poměrů po potlač. povstání (= Bachův absolutismus)

Kontext dalších druhů umění:

HUDBA: romantismus (Bedřich Smetana, Johann Strauss ml., Richard Wagner); ARCHITEKTURA: novogotika (např. přestavba Westminsterského paláce v Londýně); obecně architektura v tomto období často ovlivněna romantismem

Kontext literárního vývoje:

na vzestupu je období realismu* (Božena Němcová (*Barunka*), Karel Havlíček Borovský (*Král Lávra*), Charles Dickens (*David Copperfield*, *Ponurý dům*), Charlotte Brontëová (*Jana Eyrová*), Fjodor Michajlovič Dostojevskij (*Dvojník*)), naopak postupně začíná upadat vliv romantismu*; řada autorů se sdružuje do tzv. generace Májovců*, zároveň dozrívá české národní obrození*, charakteristické silným vlasteneckým cítěním

AUTOR - život autora:

Karel Jaromír Erben (1811-1870) – český spisovatel, historik, právník, překladatel, archivář, obrozenec a sběratel českých lid. písní, básní a pohádek; představitel romantismu* a zakladatel moderní české balady; nar. v Miletině → gymnázium v Hr. Králové → filozofie a práva v Praze (přátelství s K.H. Máchou a Fr. Palackým) → zájem o historii a národopis → svatba → od r. 1851 archivářem města Prahy (poté vysokým úředníkem) → r. 1853 vyšla poprvé sbírka Kytice → smrt dětí a manželky → zhoršení zdrav. stavu → r. 1870 zemřel v Praze (59 let); ZAJÍMAVOSTI: na sbírce *Kytice* pracoval 20 let

Vlivy na dané dílo:

zájem o lidovou slovesnost; práce archiváře

Vlivy na jeho tvorbu:

smrt dětí a manželky; zájem o lidovou slovesnost; práce vrchního pražského archiváře (přístup k množství materiálů); František Palacký; Karel Hynek Mácha

Další autorova tvorba:

velice aktivní → vědecká činnost (literární a politické dějiny); sbírání ústní lidové slovesnosti (*Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* – 1805); pohádky (*Dlouhý, široký a bystrozraký*; *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*; *Pták Ohnivák a liška Ryška*; *Zlatovláška*; *Živá voda*; aj.); *Písně národní v Čechách*; mnoho vlasteneckých děl (např. *Na hřbitově* nebo *Tulák*); historická díla (např. *Rukopis musejní letopisů Kosmových*)

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatičtze, aj.):

HUDBA: Antonín Dvořák (opera *Rusalka*); Zdeněk Fibich; MÁLBA: Mikoláš Aleš; DIVADLO: parodie díla vznikla např. v pražském divadle Semafor;

FILM: *Kytice* (7 zfilmovaných básní ČR; 2000) – režie: F. A. Brabec; hrájí: Anna Geislerová, Bolek Polívka, Karel Roden, aj. + 4x Český lev

Jak dílo inspirovalo další vývoj literatury:

dílo výrazně ovlivnilo podobu moderních českých balad - Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický, Petr Bezruč, Jiří Wolker (balady se sociální tematikou)

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo bylo veřejností vnímáno pozitivně jako velmi vlastenecké

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

zpracování díla může působit zastarale; z dnešního pohledu může být zajímavé rozdílné chápání morálky před sto a více lety

Dobová kritika díla a její proměny:

pozitivně vnímala dílo i lit. kritika (narozdíl od dřívě vydaného Máchova *Máje*)

Srovnání s vybraným literárním dílem:

Edgar Allan Poe – *Havran* (v této básni se také objevuje motiv přílišného ipění na mrtvém, podobně jako v baladě Svatební košile)

Ukázka:
U lavice dítě stálo,
z plna hrdla křičelo.
„Bodejž jsi jen trochu málo,
ty cikáně, mícelo!

Poledne v tom okamžení,
táta přijde z roboty:
a mně hasne u vaření
pro tebe, ty zlobo, ty!

Mlč, hle husar a kočárek -
hrej si - tu máš kohouta!* -
Než kohout, vůz i husárek
bouch, bác! letí do kouta.

A zas do hrozného křiku -
I bodejž tě sršen sám! -
že na tebe, nezvedníku,
Poledníci zavolám!

Pojď si proň, ty Polednice,
pojď, vem si ho, zlostníka!*
A hle, tu kdos u světelnice
dvěře zlehka odmyká.

(z balady Polednice)

balada - epická, lyricko-epická nebo lyrická báseň; ponurý děj; často s tragickým koncem; původně založené na lidových pověrách a zvycích (K.J. Erben) – ve 20. století se v nich začíná objevovat sociální podtext (Jan Neruda, Jiří Wolker, Jaroslav Vrchlický nebo Petr Bezruč)

romantismus - v literatuře jde o směr, který se rozvíjel zejména v 1. pol. 19. stol. a pravděpodobně vznikl v Anglii; rozvíjela se zejména lyrická (nedějová) poezie, lyricko-epické žánry, ale i román, aj.; ZNAKY: konflikt mezi vnitřním a vnějším (reálným) světem; pocit vnitřní rozervanosti hl. hrdiny, který se vzpírá společenským konvencím; PŘEDSTAVITELÉ: sestry Brontëovy, Oscar Wilde, Victor Hugo, Alexandre Dumas st., Alexander S. Puškin, Karel H. Mácha, Karel J. Erben, zčásti i B. Němcová

české národní obrození - OBDOBÍ: poslední třetina 18. stol. - r. 1848; CÍL: pozvednutí českého jazyka a národního vlasteneckého obyvatel; VÝZNAMNÍ OBROZENCI: Josef Dobrovský, Josef Kajetán Tyl, Josef Jungmann, Božena Němcová, Karel Hynek Mácha, Karel Jaromír Erben, František Palacký, aj.

eufemismus - pojmenování, které zmírňuje či zlehčuje špatné nebo nepřijemné skutečnosti či zdůrazňuje jejich pozitivní stránku, případně nahrazuje vulgarismus

anafora - opakování slov/skupin slov na začátku po sobě jdoucích vět či veršů; CÍL: zdůraznění textu

metafora - přenesení významu na základě vnější podobnosti

archaismus - zastaralý jazykový prvek (např. platiti, dýchati, regiment (= pluk), leč (= avšak), narozdíl od historismů mohou označovat i skutečnost (věc), která stále existuje